

УДК 159.922.76-056.2/.3(045)

Садова Ірина Ігорівна

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри педагогіки та методики початкової освіти

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ORCID: 0000-0003-2570-5392

Sadova Iryna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Head of the Department of pedagogy and methods of primary education

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

Drohobych, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2570-5392

[https://doi.org/10.60022/1\(1\)-5GF](https://doi.org/10.60022/1(1)-5GF)

ОРГАНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

THE ORGANIZATION OF THE SYSTEM OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR A CHILD WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Анотація. Стаття присвячена проблемі організації психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Автором з'ясовано, що організація інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами — це індивідуальна гнучка система, котра передбачає не лише пристосування навколишнього середовища, а й налагодження взаємодії між усіма учасниками інклюзивного освітнього процесу, підвищення професійної компетентності педагогів тощо. У статті зазначено, що спішність функціонування інклюзивного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти забезпечують спеціальні педагогічні умови: створення інклюзивного освітнього простору; організація системи психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами; підвищення кваліфікації педагогічних працівників з інклюзивної освіти.

Спираючись на результати аналітичних розвідок у статті зазначено, що ефективне впровадження процесу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти передовсім передбачає: 1) принципово нову взаємодію та реальну співпрацю фахівців різних професійних напрямів (учителів, асистента вчителя, практичного психолога, соціального педагога, вчителя-дефектолога, батьків, соціальних, медичних працівників), причетних до освітньої інклюзії; 2) спеціальну підготовку педагогічних кадрів у галузі освітньої інклюзії; 3) оволодіння педагогами спеціальними знаннями, методиками та технологіями навчання дітей з особливими освітніми потребами; 4) розроблення механізмів реальної взаємодії членів команди психолого-педагогічного супроводу. Автор акцентує увагу на необхідності системної і цілеспрямованої реалізації інклюзивної освіти, зокрема належної підготовки відповідних фахівців, які у своїй професійній діяльності керуватимуться сучасним науковим розумінням психолого-педагогічних особливостей дітей із особливими освітніми потребами.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, психолого-педагогічний супровід.

Summary. The article is devoted to the problem of organizing psychological and pedagogical support of a child with special educational needs in the conditions of inclusive education. The author found out that the organization of an inclusive educational environment for children with special educational needs is an individual flexible system that involves not only adapting the environment, but also establishing the interaction between all participants in the inclusive educational process, improving the professional competence of teachers, etc. The article states that the urgency of the functioning of an inclusive educational environment in institutions of general secondary education is provided by special pedagogical conditions: the creation of an inclusive educational space; the organization of a system of psychological and pedagogical support for a child with special educational needs; professional development of teaching staff in inclusive education. Based on the results of analytical investigations, the article states that the effective implementation of the process of psychological and pedagogical support for children with special educational needs in general secondary education institutions primarily involves: 1) a fundamentally new interaction and real cooperation of specialists from various professional fields (teachers, teacher assistants, practical psychologists, social pedagogue, special education teacher, parents, social workers, medical workers), involved in educational inclusion; 2) special training of teaching staff in the field of educational inclusion; 3) mastering by teachers of special knowledge, methods and technologies of teaching children with special educational needs; 4) the development of mechanisms of real interaction of team members of psychological and pedagogical support. The author emphasizes the need for systematic and purposeful implementation of inclusive education, in particular, proper training of relevant specialists, who in their professional activities will be guided by modern scientific understanding of the psychological and pedagogical features of children with special educational needs.

Key words: inclusive education, children with special educational needs, psychological and pedagogical support.

Постановка проблеми. Система інклюзивної освіти в Україні активно розвивається та переходить на якісно новий рівень. Власне тому проведений огляд організації системи психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, зокрема західноєвропейського досвіду, видається важливим для нашого дослідження.

Сьогодні країни світу визнають інклюзію найбільш перспективною організаційною формою навчання дітей з особливими освітніми потребами, проте кожна держава для досягнення спільної мети обирає власний шлях. Аналогічне завдання розв'язують і вітчизняні освітяни, визнаючи, що успішна організація інклюзивного освітнього середовища та індивідуального засвоєння програми розвитку дітьми з особливими освітніми потребами значною мірою залежить від творчого використання досягнень дефектологічної науки й адаптації сучасних зарубіжних моделей інклюзивної освіти до вітчизняних реалій. Одним із важливих завдань дослідження є з'ясування й обґрунтування організаційно-методичних засад інклюзивної освіти й виявлення педагогічних умов запровадження освітньої інклюзії у вітчизняних закладах загальної середньої освіти з огляду на глобальні світові процеси та кращий вітчизняний і зарубіжний досвід.

Не менш важливою педагогічною умовою створення ефективного інклюзивного освітнього середовища в ЗЗСО постає організація системи психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП, відповідно до прогресивних ідей зарубіжної гуманістичної (Ш. Амонашвілі, Я.А. Коменський, М. Монтессорі, К. Роджерс та ін.) і вітчизняної науки (Т. Бондар, А. Колупаєва, І. Луценко, О. Мартинчук, Т. Сак, Н. Софій, В. Тарасун О. Федоренко, З. Шевців та ін.).

Мета дослідження — на основі теоретичного аналізу наукових досліджень та практичного досвіду охарактеризувати систему психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зазначимо, що поняття «супровід» поширюється не тільки безпосередньо на дитину з особливими освітніми потребами, а й на всіх суб'єктів інклюзивного освітнього процесу — дітей класу, батьків, членів педагогічного колективу, що реалізують цей супровід. Процес супроводу в освітній системі розглядається, з одного боку, як метод, а з іншого — як система професійної діяльності фахівців різних галузей. У контексті методу супровід передбачає практичні дії зі створення таких умов, за яких учасники інклюзивного освітнього процесу взаємодіють у середовищі ЗЗСО, реалізуючи поставлені цілі й завдання. У системі професійної діяльності психолого-педагогічний супровід трактується як комплексна технологія психолого-педагогічної підтримки і допомоги дитині та батькам з боку фахівців різного профілю, котрі працюють скоординовано задля розвитку, навчання, виховання й соціалізації осіб з особливими освітніми потребами. Підґрунтя професійного супроводу складає комплексна психолого-педагогічна діагностика, яка передбачає обстеження учнів, що мають фізичні і психологічні порушення, з метою виявлення рівня розвитку їх основних психологічних функцій та особистісних якостей. Інклюзивна освіта потребує організації сприятливого освітнього процесу, кваліфікованих фахівців та їх спільної діяльності з учителем класу. Завдяки цьому професійна діяльність одного педагога доповнюється командними зусиллями багатьох фахівців.

Формою такої командної роботи був психолого-педагогічний консилиум, який представляв собою комплексну методику та форму організації діагностування реальних можливостей учнів, стану їхнього здоров'я та інших значущих показників успішності освітнього процесу. На думку вчених, проведення психолого-педагогічного консилиуму передбачало реалізацію таких основних цілей: 1) вивчення особистості учня (визначення рівня навченості, виявлення реальних навчальних можливостей); 2) планування загальної системи заходів, спрямованих на ліквідацію прогалин у знаннях, уміннях і навичках школярів. Метою консилиуму було визначення видів і темпів навчання кожної дитини, відповідно до її потреб і можливостей, а також забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розроблення навчальних планів, стратегій викладання, організаційних заходів, використання певних матеріальних ресурсів, зовнішніх і внутрішніх партнерських зв'язків [1, с. 145].

Психолого-педагогічний супровід учня з особливими освітніми потребами, відповідно до його індивідуальних потреб і можливостей, здійснюють учасники команди, створення і діяльність якої регулюється наказом Міністерства освіти і науки України за № 609 від 8 червня 2018 «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми проблемами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». У цьому документі зазначено, що «до складу учасників команди супроводу належать:

- постійні учасники (директор; учителі; класний керівник; асистент учителя; соціальний педагог; практичний психолог; учитель-дефектолог; батьки дитини з ООП тощо);
- залучені фахівці (медичний працівник закладу освіти; асистент дитини; спеціалісти системи соціального захисту населення тощо)» [3].

Водночас в аналізованому Примірному положенні актуалізовано основні завдання учасників команди супроводу, а саме:

- 1) збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, на освітніх етапах створення, реалізації й моніторингу виконання індивідуальної програми розвитку;
- 2) визначення напрямів психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг;
- 3) розроблення ІПР для кожної дитини з особливими освітніми потребами та моніторинг її виконання з метою користування й визначення динаміки розвитку дитини;
- 4) надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання;
- 5) створення належних умов для інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище;
- 6) проведення консультативної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами щодо

особливостей їх розвитку, навчання та виховання;

- 7) реалізація інформаційно-просвітницької діяльності у закладі освіти серед педагогічних працівників; батьків і дітей із метою запобігання дискримінації та порушення прав дитини;
- 8) формування дружного і неупередженого ставлення до дітей з особливими освітніми потребами [3].

Особливо важливою є організація в ЗЗСО системного психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, у яких виявлено недостатній рівень: вмінь оброблення інформації; логічного мислення; структурного мислення; інтуїтивного мислення; зорово-моторної координації тощо.

Абсолютно очевидно, що саме психолого-педагогічний супровід із його спільністю підходів, єдиною структурою, метою та завданнями, поєднує функції окремих фахівців, кожен з яких, зі свого боку, організовує професійну діяльність. Як уже зазначалося, психолого-педагогічний супровід в ЗЗСО передбачає ще й запобігання виникненню проблем розвитку дитини, її навчання й соціалізації. Кінцевим підсумком діяльності кожного фахівця команди супроводу має стати оцінка його ефективності та результативності відповідно до основних визначених функцій [5, с. 171].

На основі Закону України «Про освіту» [4], Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти [2], Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти [3] у таблиці 1 систематизовано основні функції учасників команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами.

Однак, на жаль, в аналізованому нами Примірному положенні про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП відсутня роль самого учня. Результати проведеного наукового пошуку дають підстави констатувати, що дитина з ООП у команді супроводу: 1) є первинним джерелом інформування про особисті сильні сторони, аспекти й уподобання (або їх відсутність); 2) постає вирішальним чинником з'ясування способу навчання та виховання, адекватного її особливим потребам і можливостям; 3) інформує про наданий їй рівень підтримки (адаптацію до середовища, обладнання, індивідуальні технології навчання тощо); 4) включається в освітній процес за підтримки інших учасників команди супроводу. Спосіб і ступінь участі дитини в команді супроводу залежать від її здібностей, нахилів, психічних і фізіологічних особливостей розвитку тощо [6].

Розглянувши основні функції батьків (або законних представників) учня з ООП, вважаємо за доцільне розширити їх перелік. Отже, батьки як учасники команди супроводу: 1) надають

Таблиця 1

Основні функції учасників команди психолого-педагогічного супроводу учня з ООП

№ з/п	Адміністрація закладу освіти (директор або заступник директора з навчально-виховної роботи)
1.	Формування складу команди супроводу.
2.	Призначення відповідальної особи щодо координації розроблення ІПР.
3.	Організація роботи команди супроводу.
4.	Контроль за виконанням висновку ІРЦ.
5.	Залучення фахівців (у т.ч. фахівців ІРЦ) для надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг дітям з ООП.
6.	Контроль за виконанням учасниками команди супроводу своїх функцій.
7.	Розроблення спільно з іншими учасниками команди супроводу індивідуального навчального плану дитини з ООП.
8.	Залучення батьків дитини з ООП до розроблення й погодження ІПР.
9.	Оцінка діяльності педагогічних працівників, залучених до реалізації ІПР.
10.	Моніторинг виконання ІПР [3].
Практичний психолог	
1.	Вивчення та моніторинг психічного розвитку дитини з ООП.
2.	Психологічний супровід дитини з ООП.
3.	Надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП згідно з ІПР.
4.	Надання рекомендацій, консультацій та методичної допомоги педагогічним працівникам закладу освіти у роботі з дитиною з ООП.
5.	Консультативна робота з батьками дитини з ООП.
6.	Просвітницька робота щодо формування психологічної готовності учасників освітнього процесу до взаємодії в інклюзивному середовищі [3].
Соціальний педагог	
1.	Соціально-педагогічний патронаж дитини з ООП та її батьків.
2.	Виявлення соціальних проблем, які потребують негайного розв'язання, при потребі — направлення до відповідних фахівців із метою надання конкретної допомоги.
3.	Вивчення соціальних умов розвитку дитини з ООП.
4.	Соціалізація дитини з ООП, адаптація її в новому колективі.
5.	Інформування дитини з ООП та її батьків про мережу закладів позашкільної освіти; залучення дитини до участі у відповідних гуртках і секціях з урахуванням її можливостей.
6.	Надання рекомендацій учасникам освітнього процесу щодо шляхів ефективної інтеграції дитини з ООП в колектив однолітків; формування позитивного мікроклімату в дитячому колективі; подолання особистісних та міжособистісних конфліктів.
7.	Захист прав дитини з ООП за відповідним дорученням — представлення її інтересів у відповідних органах та службах [3].
Вчителі-дефектологи (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог), учитель-реабілітолог	
1.	Надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП згідно з ІПР.
2.	Моніторинг досягнень у відповідній сфері розвитку дитини згідно з ІПР.
3.	Надання рекомендацій педагогічним працівникам щодо особливостей організації освітнього процесу, реалізації корекційно-розвиткових цілей упродовж навчання, технології для досягнення кінцевих цілей навчання, визначених в ІПР, та застосування певних адаптацій (модифікацій).
4.	Консультативна робота з батьками дитини з ООП [3].
Вчитель початкових класів (класний керівник), учителі-предметники	
1.	Забезпечення освітнього процесу дитини з ООП з урахуванням особливостей її розвитку та ІПР.
2.	Підготовка інформації для учасників засідання команди супроводу про особливості навчально-пізнавальної діяльності дитини з ООП, її позитивні аспекти й потреби; результати виконання дитиною навчальної програми.
3.	Участь у підготовці індивідуального навчального плану дитини з ООП.
4.	Розробка індивідуальної навчальної програми в закладі загальної середньої освіти.
5.	Визначення спільно з іншими педагогічними працівниками рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР.
6.	Створення належного мікроклімату у шкільному колективі.
7.	Надання інформації батькам про стан засвоєння навчальної програми дитиною з ООП [3].

Продовження табл. 1

Асистент учителя	
1.	Спостереження за дитиною з метою вивчення її індивідуальних особливостей, схильностей, інтересів та потреб.
2.	Участь в організації освітнього процесу дитини з ООП.
3.	Участь у розробці ІПР.
4.	Участь у підготовці індивідуального навчального плану та індивідуальної навчальної програми.
5.	Адаптація освітнього середовища, навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини з ООП.
6.	Оцінка спільно з учителем рівня досягнення кінцевих цілей навчання, передбачених ІПР.
7.	Підготовка інформації для учасників засідання команди супроводу за результатами спостереження за дитиною щодо її індивідуальних особливостей, інтересів та потреб.
8.	Надання інформації батькам, педагогічним працівникам щодо особливостей розвитку дитини з ООП [3].
Батьки дитини з ООП	
1.	Доведення інформації про дитину (стиль, спосіб навчання, успіхи, труднощі у виконанні домашніх завдань).
2.	Задіяність у роботі команди супроводу, в т.ч. залучення до складання ІПР.
3.	Створення належних якісних умов для навчання, виховання й розвитку дитини [3].
Медичний працівник закладу освіти	
1.	Інформування учасників команди супроводу про стан здоров'я дитини та її психофізичні особливості.
2.	За необхідності — збір додаткової інформації від батьків, закладу охорони здоров'я щодо фізичного стану дитини [3].

інформацію про дитину щодо стилю навчання, щоденної підготовки домашніх завдань, труднощів у їх виконанні, способу навчання, успішності тощо; 2) надають важливі дані, що сприяють розробленню і реалізації ІПР дитини (наприклад, про здібності, уміння та навички, які демонструє дитина вдома та в колективі, про коло її інтересів); 3) забезпечують неперервність навчально-виховного процесу, розпочатого педагогічними працівниками у ЗЗСО, створюючи вдома необхідні умови для розвитку дитини; 4) беруть участь у прийнятті рішень, що стосуються навчання, виховання і розвитку дитини; 5) забезпечують систематичне відвідування шкіл їхніми дітьми; 6) співпрацюють із адміністрацією, педагогічними працівниками, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів [5, с. 175].

У свою чергу, адміністрація закладу ЗЗСО і педагогічні працівники мають підтримувати батьків дитини з ООП у такий спосіб: 1) регулярно, відкрито й доступно спілкуючись із батьками та учнями; 2) інформуючи батьків про осіб, присутніх на засіданнях команди супроводу, і про питання, які розглядатимуться на них; 3) надаючи можливість батькам і дитині обрати спосіб і частоту консультування; 4) обговорюючи з батьками розроблені психолого-педагогічні стратегії, з'ясовуючи ставлення до шляхів і способів їх реалізації [7].

Керівництво командою психолого-педагогічного супроводу здійснює директор або його заступник з навчально-виховної роботи. Команда супроводу, відповідно до висновку інклюзивно-ресурсного центру, складає ІПР, яка узгоджується з батьками і затверджується керівником ЗЗСО. Планування роботи команди супроводу здійснюється відповідно до етапів складання та реалізації ІПР:

- визначення потреб в адаптації освітнього середовища, навчальних цілей;
- збір інформації про учня та моніторинг;
- проведення зустрічей команди та затвердження проєкту;
- оформлення ІПР; ознайомлення з ним усіх учасників, особливо батьків учня, підписання ІПР усіма членами команди;
- реалізація цілей навчання та розвитку, згідно з ІПР [5, с. 176–176].

Після цього кожен фахівець, а також учитель і асистент учителя проводять збір інформації, здійснюють оцінювання й оформляють висновок у письмовому вигляді. Важливо, щоб фахівці за результатами обстеження доступно, об'єктивно та чітко описали особливості розвитку учня з ООП. За підсумками обстеження та відповідно до особливостей розвитку дитини з ООП, визначаються необхідні адаптації/модифікації навчальних матеріалів, освітньої діяльності, середовища; з'ясовується потреба в індивідуальному навчальному плані та модифікованій навчальній програмі, що окреслюють знання, вміння й навички, які слід засвоїти з навчальних предметів у ЗЗСО [5, с. 177].

Зазвичай цей процес триває впродовж місяця. На наступну зустріч команди супроводу запрошуються батьки учня з ООП, які стають її активними членами та працюють нарівні з педагогічним колективом над плануванням, здійсненням і моніторингом індивідуальної освітньої траєкторії дитини. Усі учасники ознайомлюються з проєктом ІПР, уточнюють навчальні цілі, висловлюють при потребі свої зауваження та вносять пропозиції, а асистент учителя оформляє затверджений варіант ІПР і роздає кожному учасникові власний примірник. Упродовж навчального року команда

супроводу організовує зустрічі, присвячені системному моніторингу досягнень учня й ефективності наданих ЗЗСО освітніх послуг, під час яких коригується (за необхідності) програма.

Психолого-педагогічний супровід реалізують фахівці школи шляхом індивідуальних і групових форм роботи з дітьми, а також організації корекційно-розвиткових занять відповідно до структури порушень у розвитку. Якщо для налагодження ефективної діяльності команди супроводу учня з ООП потрібні консультації або навчання окремих фахівців, адміністрація ЗЗСО може залучати на тимчасовій або постійній основі відповідних представників ІРЦ, інших установ, а також осіб, котрі мають педагогічний досвід у галузі інклюзивної освіти [5, с. 177].

Команда психолого-педагогічного супроводу також уповноважена розв'язувати такі питання: 1) проведення інформаційних годин для всіх учнів школи та їхніх батьків із метою формування чуйності, поваги, ціннісного і толерантного ставлення до дітей з ООП, виховних заходів, спрямованих на розвиток навичок взаємодії та комунікації; 2) налагодження зворотного зв'язку та комунікації між усіма членами команди; 3) планування заходів підвищення кваліфікації педагогічних працівників з інклюзивної освіти, у т.ч. відвідування тренінгів, виступів на педагогічних радах щодо специфіки інклюзивного навчання, створення безпечного освітнього середовища тощо [8].

Отже, сьогодні все більш значущим стає психолого-педагогічний супровід дітей з ООП у ЗЗСО, що здійснюють інклюзивну практику. Однак ефективне впровадження цього процесу передовсім передбачає:

1) створення, теоретико-методологічне обґрунтування та практичне апробування організаційних моделей роботи з дітьми з ООП;

- 2) принципово нову взаємодію та реальну співпрацю фахівців різних професійних напрямів (учителів, асистента вчителя, практичного психолога, соціального педагога, вчителя-дефектолога, батьків, соціальних, медичних працівників), причетних до освітньої інклюзії;
- 3) спеціальну підготовку педагогічних кадрів у галузі освітньої інклюзії;
- 4) оволодіння педагогами спеціальними знаннями, методиками та технологіями навчання дітей з ООП;
- 5) розроблення механізмів реальної взаємодії членів команди психолого-педагогічного супроводу.

Тому необхідно докласти багато зусиль для системної і цілеспрямованої реалізації інклюзивної освіти, зокрема належної підготовки відповідних фахівців, які у своїй професійній діяльності керуватимуться сучасним науковим розумінням психолого-педагогічних особливостей дітей із порушеннями розвитку, новітніми методиками діагностування, коригування і консультування; вмітимуть проєктувати інклюзивне освітнє середовище, сприятливе для активної взаємодії учасників освітнього процесу (дитина з ООП — здорові діти — педагоги — батьки — адміністрація), а також розробляти корекційно-розвиткові заняття з урахуванням результатів педагогічного діагностування.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Процес перетворення освіти на інклюзивну невіддільний від трансформації колективного мислення у напрямі соціальної справедливості, тобто визначення потенціалу кожної особи. Тому сьогодні необхідно розробляти нові технології командної взаємодії різних за профілем фахівців, здатних співпрацювати узгоджено й ефективно в інтересах дитини — не одноразово, а довготривало, а також відстоювати її інтереси, вдосконалювати способи професійної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Інклюзивна освіта: підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Т. Лорман, Дж. Деппелер, Д. Харві; пер. з англ. Київ: СПД-ФО Парашин І.С., 2010. 296 с.
2. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 15 вересня 2021 р. № 957 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>
3. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ МОН України від 08.06.2018 р. № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18>.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Садова І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України: тенденції розвитку: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2020. 448 с.
6. Kozibroda L., Turchyk I., Mukan N., Sadova I., & Stepanyuk S. Socio-pedagogical aspects of inclusive education of children in schools. *Revista Tempos E Espazos Em Educaçao*, 2022. Vol 15 (34), № e17175. P. 269–276. URL: <https://doi.org/10.20952/revtee.v15i34.17175>
7. Sadova I., Kravchenko-Dzondza O. Model of Development of Teacher's Readiness to Work for Inclusive Education. *Advances in Economics, Business and Management Research: Proceedings of the International Conference on Economics, Law and Education Research (ELER 2021)*. 2021. Vol. 170. P. 269–276. DOI: <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.210320.046>.

8. Vasilieva S., Reipolska O., Podoliuk S., Sadova I., Danyliak R., & Lozenko A. The Relationship between Neuropedagogic Approaches and the Formation of Skills of Primary School Students. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2023. Vol 15(1). P. 352–365. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/700>

References

1. Lorman T., Deppeler Dzh. & Kharvi D. (2010). *Inkluzyvna osvita: pidtrymka rozmaittia u klasi* [Inclusive education: supporting diversity in the classroom]. Kyiv, 296 p. [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzyvnogo navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity: Postanova KМУ vid 15 veresnia 2021 r. № 957 [On approval of the Procedure for organizing inclusive education in general secondary education institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 957 of September 15, 2021]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Prymirnogo polozhennia pro komandu psykhologo-pedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v zakladi zahalnoi serednoi ta doshkilnoi osvity: Nakaz MON Ukrainy vid 08.06.2018 r. № 609 [Pro zatverdzhennia Prymirnogo polozhennia pro komandu psykhologo-pedahohichnoho suprovodu dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v zakladi zahalnoi serednoi ta doshkilnoi osvity: Nakaz MON Ukrainy vid 06.08.2018. No. 609]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18> [in Ukrainian].
4. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine of 05.09.2017 No. 2145-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
5. Sadova I. (2020). *Inkluziia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity Ukrainy: tendentsii rozvytku: monohrafiia* [Inclusion in general secondary education institutions of Ukraine: development trends: monograph]. Drohobych, 448 p. [in Ukrainian].
6. Kozibroda L., Turchyk I., Mukan N., Sadova I., & Stepanyuk S. (2022). Socio-pedagogical aspects of inclusive education of children in schools. *Revista Tempos E Espazos Em Educaçao*. Vol 15 (34), № e17175. Pp. 269–276. URL: <https://doi.org/10.20952/revtee.v15i34.17175> [in English].
7. Sadova I., Kravchenko-Dzondza O. (2021). Model of Development of Teacher's Readiness to Work for Inclusive Education. *Advances in Economics, Business and Management Research: Proceedings of the International Conference on Economics*, Vol. 170. pp. 269–276. DOI: <https://doi.org/10.2991/aebmr.k.210320.046> [in English].
8. Vasilieva S., Reipolska O., Podoliuk S., Sadova I., Danyliak R., & Lozenko A. (2023). The Relationship between Neuropedagogic Approaches and the Formation of Skills of Primary School Students. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2023. Vol 15(1). P. 352–365. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/700>. [in English].